

SABİR VE DEVRİN MESELELERİNE BAKIŞI*

Dr. Ali KAFKASYALI**

Özet

19. yüzyılın sonu ile 20. yüzyılın başlarında yaşayıp yazan satirik şair Sabir'in hayatı, edebî kişiliği, mizah anlayışı ve aktüalitesini hâlâ büyük bir canlılıkla devam ettiren şiirleri ele alınmıştır. Yine Sabir'in, devrin olaylarını izleme, gözleme gücü, bu olayları özgün bedîî mizahı ile işleme yeteneği incelenmiştir.

Anahtar Sözcükler: Sabir, satirik şair, satirik şiir.

Abstract

In this article we studied the poetry which maintains vividly the life, literary personality, sense humour and actually of the great satiric poet Sabir who lived wrote in the late 19th century and the early 20th century. Again Sabir's insight into the events of period his ability to handle them with his original humour, his influence.

Key Words: Sabir, satirist poet, satirical poem.

Giriş

Bir ilim veya sanat dalında çalışan birisinin üstat veya dâhi olarak dünya sahnesine çıkabilmesi için o insanın yeteneği ile sosyal-edebî eğitimi ve devrin imkânları aynı zaman ve zeminde bir araya gelmesi gerekir. Bu mesele tohum, toprak, bahçıvan üçlüsüne benzetiliyor¹. Tohumun kaliteli olması veya toprağın imkânlı veya bahçıvanın yetenekli olması tek başına maksadı temin edemediği gibi, bir sanatçının veya ilim adamının yetenekli olması veya içinde bulunduğu sosyal muhitin, aldığı edebî terbiyenin veya zamanın şartlarının o sahada çalışmaya elverişli olması da tek başına hedefe götürememektedir. (Buradaki devrin elverişliliği ile tabîî ki sadece olumlu, mükemmel unsurlar değil bazı sahalar için verimlilik unsurları olan olumsuzluklar, aksilikler, kusurlar da kastedilmektedir.) Bu üç sac ayağı aynı zaman ve zeminde bir araya gelirse ocak kurulur ve üstatlık, dâhilik kazanı kaynamaya başlar.

Şahsî yeteneği ile sosyal-edebî terbiye ve devrin imkânları, aynı devir ve muhitte bulunan şanslı üstatlardan birisi şüphesiz ki Mirza Aliekber Sabir'dir.

* Makaleye alınan şiirler "M. E. Sabir, **Hophopnâme**, Azereşr, Bakı -1953" adlı kitaptan alınmıştır. Tamlamaların, bağlaçların, soru edatlarının ve uzatma işaretlerinin yazımı Türkiye Türkçesi imlâsına göre yazılmış, bunların dışında noktalama işaretleri ve diğer imlâ kurallarına dokunulmamıştır.

** Atatürk Üniversitesi, Kâzım Karabekir Eğitim Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi Ana Bilim Dalı öğretim üyesi.

¹ Mirze İbrahimov "Ön Söz", Sabir, **Hopopnâme**, Tertib édeni: Memmed Memmedov, Azerbaycan Élimler Akademiyası Neşriyyatı, Bakı-1962, C. I, s. 6.

Mirza Aliekber Tahirzâde

30 Mayıs 1862 günü Azerbaycan'ın Şamahı şehrinde dünyaya gelmiştir².

Babası Hacı Zeynelabidin, kendisine kalan büyük bir mirası, savruk bir hayat yaşayarak tez elden tükettikten sonra dervişçe bir hayata geçmiş ve Şamahı'da küçük bir bakkal dükkânı açmıştır. Oğlu Mirza Aliekber'i din görevlisi olarak yetiştirmek istemiştir. Bunun için onu sekiz yaşında "Mollahane" tabir edilen mahalle medresesine vermiştir.

Sadece Kur'an-ı Kerim okumaktan ibaret olan, yazı yazmanın ve başka şeyler okumanın yasak olduğu medresede, Aliekber çok sıkılır, taşkınlık eder. Hatta bir gün yazı yazdığı için hocasından dayak bile yer³.

Aliekber, on iki yaşına geldiğinde, büyük eğitimci Seyyid Azîm Şirvanî (Séyid Ezim Şirvani)'nin⁴ yeni usûlde eğitim veren, mektebine geçer.⁵ Burada iyi bir tahsil alır. Türkçe öğrenimi ile birlikte Farsça öğrenir. Farsça'dan tercüme yapar. Bu tercüme onun ufkunu genişletir. İlk olarak Sadî'nin "Gülistan" adlı eserinden "Didem gülü taze çend deste" mısraı ile başlayan manzum hikâyenin bir bölümünü çevirir.⁶

Birkaç yıl bu mektebe devam ettikten sonra babası onu mektepten alarak bakkal dükkânında çalıştırmak ister. Babasına yardım eden Sabir, işten fırsat buldukça okumaktadır. Eski şiirin kurallarını öğrenmekte, zaman zaman divan şiiri tarzında şiirler yazmaktadır⁷.

Hocası Seyyid Azîm'in bir gazeline nazire yazar. Hocası bu şiiri çok beğenir ve ona "Nizamî Gencevî'nin Hamse"sini hediye eder⁸.

Aliekber mersiyelerinde "Sabir" mahlasını kullanmıştır. Bunun için de halk onu genellikle Sabir Aliekber (Sabir Elekber) diye anmıştır⁹.

Sabir, kutsal yerleri ve medeniyet merkezlerini ziyaret maksadı ile 1885¹⁰ yılında Şamahı'dan ayrılarak geziye çıkar. Bu gezi sırasında Aşkabat, Buhara,

² **Azerbaycan Edebiyatı Tarihi**, Azerbaycan SSR Élmeler Akademiyası Neşriyatı, Bakı-1960, C. II, s. 614; M. E. Sabir, Hopopnâme, Azereşr. Bakı-1962, s. V.

³ Abbas Zamanof, "Ön Söz", M. E. Sabir, **Hopopnâme**, Azereşr. Bakı-1962, s. V.

⁴ Seyyid Azîm Şirvanî (1835-1888) Azerbaycanlı şair ve eğitimci. Dağıstan, Bağdat ve Şam'da tahsil almıştır. Kahire'de bulunmuş ve burada birçok âlim ve şairlerle görüşmüştür. 1869-70 yıllarında Şamahı'da yeni usûlde mektep açmıştır. Eserlerini Farsça ve Türkçe yazmıştır. Şiirlerinde, temsillerinde, manzum mektuplarında ve hikâyelerinde maarif ve medeniyet konusuna çok yer vermiştir. (**Azerbaycan Sovét Ansiklopédisi**, Bakı-1984, s. 326.)

⁵ E. M. Ehmedov, **Azerbaycan Edebiyatı Tarihi**, Azerbaycan SSR Élmeler Akademiyası Neşriyatı, Bakı-1960, C. II, s. 615.

⁶ A. g. e. s. 615.

⁷ **Azerbaycan Edebiyatı Tarihi**, Azerbaycan SSR Élmeler Akademiyası Neşriyatı, Bakı-1960, C. II, s. 615

⁸ A. g. e. s. 616.

⁹ Salman Mümtaz, **Azerbaycan Edebiyatının Çaynağları**, Yazıcı, Bakı-1986, s. 433-434.

¹⁰ Bazı kaynaklarda bu tarih 1883 olarak gösterilmiştir. (Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara-1993, C. IV, s. 83.

Horasan, Merv, Nişabur, Sebzevar/Sebzivar, Semerkant, gibi zamanın dünyaca ünlü bir çok kültür ve medeniyet merkezini gezer¹¹.

Selman Mümtaz bir yazısında Sabir'in Hicrî 1311 (milâdî 1893) yılında Aşkabat'a gelerek Şamahılı Timur Samedov'un kervansarayına yerleştiğini ve bu onun Horasan'a ikinci gelişi olduğunu yazıyor. Ayrıca Sabir'in gezisinin başka bir boyutunu da ortaya koyuyor. O bu gezisinde ticaret yapma girişiminde de bulunmuştur. O, 1893 yılında Şamahılı birisi ile ortak olarak Aşkabat'ta, Meşhedi Timur'un kervansarayının bahçesindeki hücrelerden birisinde, sabunculuk yapmıştır. Ortağı, zarar ettik diye, Sabir'i aldatmış ve sermaye payını vermemiştir. Sabir, cep saati ile yegâne serveti olan ve sürekli yanında taşıdığı küçük halısını satarak Aşkabat'tan ayrılıp Horasan'a gitmiştir¹².

Sabir bir şiirinde bu gezilerinden şöyle bahsetmektedir:

“Sabir-i şeyda ki, terk-i şehri Şirvan éyledi,
Bülbüle benzerdi kim, meyl-i gülüstan éyledi,
Min üç yüz birde hicretten sonra méymun ili,
A{ir-i şevvalide ezm-i ¼orasan éyledi¹³.”

Bu ifadeden Sabir'in Hicrî 1301 / milâdî 1884 yılında Horasan illerine bir gezi yaptığı anlaşılıyor. Ancak bu gezinin E. Mir Ehmedov'un bahsini ettiği 1885 yılında yaptığı gezi midir yoksa bir yıl önce bir gezi daha mı yapmıştır kesin bilinmiyor.

Gezdiği ve kaldığı bu yerlerin siyasî, sosyal, kültürel ve sanat yönlerini büyük bir dikkatle gözlemeye çalışmış, bu bölgede bulunan Özbek ve Türkmen aydın ve şairleri ile tanışma görüşme imkânı bulmuştur¹⁴.

İki yıl gibi bir süre Horasan illerinde kalan Sabir, Şamahı'ya dönmüş fakat çok kalmadan bu defa 1886 yılının başlarında Kerbela'daki kutsal yerleri ziyaret etmek için Şamahı'dan ayrılmıştır. Birkaç ay sonra babasının ölümü üzerine evine dönmüştür.¹⁵

1887 yılında akrabalarından Billurnisa ile evlenir. On beş yıl içerisinde sekiz kızı ve bir oğlu olur. On bir nüfusa ulaşan ailesini geçindirmekte zorluk çeker. Yazdığı satirik şiirler de ona dosttan ziyâde düşman kazandırır. Hatta 1908 yılında fanatik hemşehrilerinden birisi, “Molla Nasreddin” mecmuasındaki bir şiirlerinden ötürü, onu öldürmeye kalkışır.¹⁶

Çaresiz kalan şair, ailesini geçindirmek için sabun yapıp satmaya başlar.

1902 yılında meydana gelen Şamahı depreminde şehir yerle bir olur, hatta çıkan yangında bütün ev ve işyerleri yanıp kül olur. Aliekber'in de evi barkı yanar. Çok zorlukla iğreti bir ev yapıp çoluk çocuğunu içerisine alır.

¹¹ **Azerbaycan Edebiyatı Tarihi**, Azerbaycan SSR Elmler Akademiyası Neşriyyatı, Bakı-1960, C. II, s. 616.

¹² Salman Mümtaz, **Azerbaycan Edebiyatının Kaynakları**, Yazıcı, Bakı-1986, s. 434.

¹³ M. E. Sabir, **Hophopnâme**, Azernesr, Bakı -1953, s. 355.

¹⁴ **Azerbaycan Sovét Ansiklopédisi**, Bakı-1984, C. VIII, s. 242.

¹⁵ V. Muhtaroglu, **Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi**, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara-1993, C. IV, s. 83.

¹⁶ A. g. e. s. 84.

O yıl Şamahı'ya dönen eğitimci şair Abbas Sıhhat (Abbas Sehhet) ona çok yardım eder. Sabir, Sıhhat ve Şamahı'nın aydınlarından Ağalibey Naseh ile Muhammet Terrah sık sık görüşüp edebî sohbetler yaparlar. Bu görüşmeler ve sohbetler şairliği bırakmak üzere olan Sabir'e, yeniden ruh verir.

Aliekber'in verimli hâle gelmesinde ve şairliğe devam etmesinde devrin görkemli edebiyat tarihçisi, eğitimci ve tenkitçi Feridun Bey Köçerli (Firidun Bey Köçerli)'nin¹⁷ de büyük rolü olmuştur.

Sabir'in, ilmin ve eğitimin önemi üzerine yazdığı ilk şiiri Tiflis'te yayımlanan "Şark-i Rus" adlı gazetede yayımlanır.

Onun ülkesine ve dünyaya bakışını büyük ölçüde yansıtan "Béynelmilel" adlı şiiri ise 1 Temmuz 1905 günü "Hayat" gazetesinde yayımlanır.

1906 yılının ilk aylarında bir grup Kafkasyalı aydın, eğitimci-yazar Celil Memmedguluzâde'nin başkanlığında "Molla Nesreddin" adlı bir mizah dergisi çıkarmaya başlarlar. Çok geçmeden Mirza Aliekber Sabir'i de aralarına alırlar. Sabir, yazı kadrosuna, derginin 28 Nisan 1906 günü çıkan 4. sayısında yayımlanan "Millet néce târâc olur olsun, ne işim var?!" şiiri ile katılır.

"Millet néce târâc olur¹⁸ olsun, ne işim var?!"
 Düşmenlere möhtâc olur olsun, ne işim var?!"
 Boy men to¹⁹ olum, özgeler ile nedi kârim¹⁹,
 Dünya vü cahan ac olur olsun, ne işim var?!"

Ses salma, yatanlar ayılar, €oy hele yatsın,
 Yatmışları razı déyilem kimse oyatsın,
 Tek tek ayılan varsa da, He€ dâdına çatsın,
 Men salim olum, cümle cahan batsa da, batsın,
 Millet néce târâc olur olsun, ne işim var?!"
 Düşmenlere möhtâc olur olsun, ne işim var?!"

...
 Övlâd-i veten €oy hele âvâre dolaşsın,
 Çirkâb-i sefaletle eli, başı bulansın,
 Dul övret ise sâile olsun, oda yansın,
 Anca€ benim âvâzé-yi şe'nim ucalsın;

¹⁷ Firidun Bey Köçerli (1863-1920) Azerbaycanlı edebiyat tarihçisi, eğitimci ve tenkitçi. 1863 yılında Şuşa'da doğdu. 1872 yılında Şuşa'da Mirze Kerim Münşizâde'in mektebinde Farsça, ardından 1875 yılında Rus mektebine devam ederek Rusça öğrenir. 1879 yılında girdiği Gori Seminaryası'nı (Transkafkas Öğretmen Okulu) 1885 yılında bitirerek öğretmen olur, Revan Ortaokulu'na Şeriat ve Azerbaycan Türkçesi öğretmeni olarak atanır. Burada on yıl çalışır. 1895 yılında Transkafkas Öğretmen Okulu Azerbaycan Bölümü'ne tayin olur. 1918 yılında Tiflis Gori Öğretmen Okulu'nun Azerbaycan Bölümü'nü Kazak şehrine aktarıp bağımsız bir öğretmen okulu kurar ve kendisi de müdürü olur. 1920 yılı mayıs ayında Gence'de Bolşeviklere karşı çıkan isyanın sorumluları arasında sayılarak Ermeni ve Rus generaller tarafından mahkemesiz kurşuna dizilir. (V. Muhtaroglu, **Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi**, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara-1993, C. IV, s. 125.)

¹⁸ Târâc ol- : Yağma olmak, dağılmak, mahvolmak.

¹⁹ Kâr: İş.

Millet néce târâc olur olsun, ne işim var?!
Düşmenlere möhtâc olur olsun, ne işim var?!

Her millet édir sefhé-yi dünyâde tereĒĒi,
Éyler here²⁰ bir menzil-i me'vâde²¹ tereĒĒi,
Yorgan döşeyimde düşe ger yâde tereĒĒi,
Biz de éderik âlem-i rö'yâde tereĒĒi;
Millet néce târâc olur olsun, ne işim var?!
Düşmenlere möhtâc olur olsun, ne işim var?!²²

Mirza Aliekber, şiirlerinde genellikle “Hopop” imzasını kullanmıştır. Kitabının adını bu imzadan dolayı “Hopopnâme” koymuşlardır.

1910 Haziran ayında Selman Mümtaz'ın kendisiyle yaptığı mülâkatta “Hopop” imzasını niçin kullandığını ve anlamının ne olduğunu şöyle açıklamıştır:

“- Bu tahallüsü bana aziz dostum Meşedi Habib vermiştir. ‘Hopop’ kuş adıdır. Bu kuşun bu addan başka halk arasında birkaç adı daha vardır ki, Fatmabacı, Bubbu, Öp-öp ve Şânepipik (Taraklıkuş) bunlardandır. Meşedi Habib bana ‘Fatmabacı’ diye hitap etmek için bu adı intihab etmiştir...”²³

Aliekber mersiyelerinde “Sabir” mahlasını kullandığı için halk onu genellikle Sabir Elekber (Sabir Aliekber) diye anmıştır²⁴.

Aliekber “Hopop” imzasından başka birçok imza daha kullanmıştır. Bazıları şunlardır: “Ağlar Güleyen”, “Ebunesr Şeybanî”, “Boca Emi”, “Boynu Buruğ”, “Fazil”, “Din Direyi”, “Boynu Yoğun”, “Tükezban Cici”, “Goca İranlı”, “Yarı Kônül”, Sévdayî, “Çuvalduz”, “Nizedâr”²⁵.

1907 yılında Sabir, sabunculuğu bırakıp öğretmen olmak ve okul açmak ister. Dinî bilgilerini ve Rusçasını geliştirir. Din görevlilerinden oluşan bir kuruldan belge alması gerekmektedir. İyi bir hazırlık yapar. 11 Nisan 1908 yılında Bakû'da sınava girer öğretmen olur. Tiflis'e gidip “Kafkas Şeyhü'l-İslâm İdaresi”ne diplomasını tasdik ettirir. Böylece öğretmen olma hukuku kazanır.²⁶

Şamahı'da Türkçe eğitim veren bir okul açmak için ilgili yerlere başvurur. Fakat hükümet izin vermez. Daha sonra arkadaşı Abbas Sıhhat ile bir Rus-Tatar okulu açmaya teşebbüs ederler, ona da izin verilmez. İki yıl boyunca çaldığı bütün kapılar yüzüne kapatılır. Şamahı okullarından birisinde öğretmen yardımcısı olarak görev alır. Mücadelesini devam ettirir. Nihayet 1908 yılında arkadaşlarının yardımıyla, yıllardan beridir arzuladığı “Ümit” adlı okulu açmayı başarır²⁷.

²⁰ Here: Herkes.

²¹ Me'vâ: Yurt, makam, yer.

²² M. E. Sabir, **Hopopnâme**, Azerbaycan Dövlət Neşriyyatı, Azernesr, Bakı-1962. C. I. s. 35.

²³ Salman Mümtaz, **Azerbaycan Edebiyatının Gaynağları**, Yazıçı, Bakı-1986, s. 437. (Metin Türkiye Türkçesi'ne aktarılmıştır.)

²⁴ Salman Mümtaz, **Azerbaycan Edebiyatının Gaynağları**, Yazıçı, Bakı-1986, s. 433-434.

²⁵ **Azerbaycan Edebiyatı Tarihi**, Azerbaycan SSR Élmler Akademiyası Neşriyyatı, Bakı-1960, C. II, s. 619.

²⁶ A. g. e. s. 620.

²⁷ A. g. e. s. 620; Azerbaycan Sovét Ansiklopedisi, Bakı-1984, C. VIII, s. 242.

1908 eylül ayında 60 öğrenci ile eğitim öğretime başlar. Bu yıllar Sabir'in en mutlu, en verimli yıllarıdır. Fakat her taraftan saldırıya uğramaktadır. Takati kesilen Sabir ikinci öğretim yılı başladığında okulu kapatmak mecburiyetinde kalır ve Şamahı'yı terkederek Bakû'ya gider.

Bakû'nun, Balahanı ilçesinde faaliyet gösteren "Seadet" adlı okulda Farsça ve din dersleri öğretmenliği yapar (1910). Gündüzleri öğretmenlik yapan Sabir akşamları şehre gider ve matbaalarda musahhah olarak çalışır. Bunlarla birlikte "Sadâ", "Heñiñet", Zenbur", "Güneş" ve "Molla Nesreddin" gazetelerinde şiirler, makaleler yazar²⁸.

Yıllarca, yarı aç, yarı tok, hayatın amansız engelleriyle mücadele eden Sabir ne yazık ki 1910 yılında karaciğer hastalığına yakalanır. Durumu arkadaşları Abbas Sıhhat'a şu hazin şiiri ile bildirir:

"Ariz-i Ğemler elinden üreyim şişmiş idi,
Zenn éderdim édecekdir ona çâre ciyerim;
Be^l-t-i menhusime ba^l, men bu temannada iken
Başladı şişmeye indi üzü Ğare ciyerim²⁹."

Hastalığının ağırlaşması sebebiyle Bakû'da kalamaz ve Şamahı'ya döner. 1911 yılı mayıs ayında tedavi için Tiflis'e gider. "Molla Nasreddin" dergisinin kurucusu Celil Mehmetkuluzade (Celil Memmedguluzade)'nin misafiri olur. Celil Bey ve eşi Hamide Cevanşir Hanım onunla çok ilgilenirler. Ülkenin en meşhur doktorlarını getirirler. Çok geç olmasına rağmen doktorlar ameliyat yapmak isterler. Sabir müsaade etmez. Şamahı'ya döner.³⁰

Kendisiyle birlikte ailesinin geçimi de çok kötüleşmiştir. "Molla Nasreddin" dergisinin 1911 yılı 14. sayısında Sabir'e yardım için bir ilân yayımlanır. Çok çeşitli meslek ve millete mensup insanlardan yardım gelir³¹. Hastalığının şiddetlenmesi ve başka çâre kalmaması sebebiyle Sabir ameliyata razı olur ve 8 Temmuz 1911 günü Bakû'ya gider. Ama vakit geçmiştir. Doktorlar ameliyatın artık fayda vermeyeceğini söylerler. Şair, Şamahı'ya döner.³²

Son günleri oldukça ağır geçmektedir. Bu çaresiz hastalık onu açlığa mahkûm etmiştir. Boğazından hiçbir şey geçmemektedir. Şair artık ölmek

²⁸ **Azerbaycan Edebiyatı Tarihi**, Azerbaycan SSR Élmler Akadémiyası Neşriyyatı. Bakı-1960, C. II, s. 621.

²⁹ M. E. Sabir, **Hophopnâme**, Azereşr, Bakı -1953, s. 355.

³⁰ Abbas Zamanof, "Ön Söz", M. E. Sabir, **Hophopnâme**, Tertib Édeni: Hemid Mehmetzâde, Azerbaycan Dövlət Neşriyyatı, Bakı-1962, s. 10; **Azerbaycan Edebiyatı Tarihi**, Azerbaycan SSR Élmler Akadémiyası Neşriyyatı. Bakı-1960, C. II, s. 621.

³¹ **Azerbaycan Edebiyatı Tarihi**, Azerbaycan SSR Élmler Akadémiyası Neşriyyatı. Bakı-1960, C. II, s. 622.

³² A. g. e. s. 622.

istemektedir. Onun bu arzusunu son günlerde yazdığı şu beytinden anlamak mümkündür³³:

“İsterem ölmeyi men, léyk  açır menden ecel,
Gör ne bédbe tem, ecelden de gerek n z çekem³⁴.”

Üstat şair, 12 Temmuz 1911 günü henüz 49 yaşında, hayatının en verimli çağında, arzuladığı ölüme kavuşur.³⁵ Şamahı şehrinin Yedigünbed (Yedi Künbet) mezarlığına defnolunur.

Şairin sağlığında şiirleri kitap hâlinde yayımlanamamıştır. Vefatından bir yıl sonra, 1912 yılında, eşi Billurnisa Hanım ve dostlarından Abbas Sıhhat ile M. Mahmutbeyov, gönderilen yardımlarla, Sabir’in şiirlerini toplayarak, “Hophopnâme” adı altında yayımlatmışlardır.³⁶ Eser halk arasında yüksek seviyede h sn kubul görmüştür. Hopopnâme’ye olan rağbet Sovyetler döneminde de devam etmiştir. 1922 yılından itibaren defalarca yayımlanmıştır.

Mütefekkir şair Mirza Aliekber Sabir, özgün özelliklere sahiptir. Deyim yerinde ise kendisi de eserleri de özgün karakterlidir. Ne kendisi kimseye ne de eserleri başka eserlere benzemektedir. Büyük edebiyat tarihçimiz Banarlı, Sabir’i anlatırken şöyle diyor:

“Sâbir, kuvvetli bir i tim  mizah san’atk rdir. Onun, hafızalarda zevkli bir intiba bırakan keskin, nükteli mısraları, yıllarca çeşitli taassuplar ve geri geleneklerle yıkılmış bir cemiyetin bütün hırpalanacak zaafalarını kuvvetle teşhir eden, acı söyleyişler ve içinde  deta der n  bir lirizm bulunan hüzünlü iğneleyişlerle bu cemiyetin bir düzene girmesi için heyecan duyan bir ed ya sahiptir. Bu zeki san’atk r, Azerbaycan’ın tarih  mizah mecmuası olan Molla Nasreddin’de ve Hophop imzası ile neşrettiği mizah  şiirleri vasıtasıyla yurdunun ve milletin ilerlemesine engel olan her çeşit i tim  geriliklerle ve fena huylar edinmiş “g l n ”lerle amansız mücadele etmiş, onları şiddetle alaya almıştır.”³⁷

Altı yıl gibi kısa bir sürede onlarca şiir yazmış, yakın uzak birçok  lkede şöhret bulmuş, kendi devamcılarını görmüştür. Bu özellik hemen hiç bir şaire nasip olmamıştır.

O, yüzyılların sesi Nizam  Gencevî’yi, Hakan  Şirvanî’yi, Fuzûlî’yi; diğ r yandan son yüzyılın kl sikleri Mirza Feth Ali Ahundov’u, Seyyid Azîm Şirvanî’yi, Abbasođlu Ađa Bakihanov’u okumuş, onların dünya görüşlerine katılmış, şiirlerine nazireler yazmıştır. Ancak onları tekrar etmemiştir.

³³ M. E. Sabir, **Hopopnâme**, Azereşr, Bakı-1953. s. 355; Abbas Zamanof “ n Söz”, M. E. Sabir, **Hopopnâme**, Tertib  deni: Hemid Mehmetz de, Azerbaycan D vlet Neşriyyatı, Bakı-1962, s. X-XI.

³⁴ M. E. Sabir, **Hopopnâme**, Azereşr, Bakı-1953. s. 355.

³⁵ **Azerbaycan Edebiyyatı Tarihi**, Azerbaycan SSR  lmler Akademiyası Neşriyyatı, Bakı-1960, C.II, s. 622.

³⁶ A. g. e. s. 622-623.

³⁷ Nihat Sami Banarlı, **Resimli Türk Edebiyatı Tarihi**, M.E.B. Yay., İstanbul-1971, C. II, s. 1089-1090.

Sabir, divan şiiri nazım türlerinin değişmez şablonunun dışına da çıkmayı başarmıştır. Ona göre “eski şiir artık cazibesini ve teravetini kaybetmiş bulunuyordu. Nizami’yi, Nesimi’yi ve Fuzûlî’yi takliden asırlar boyunca yazılan, fakat gerek şiir gerekse fikir itibarıyla bu büyük üstatların yüksek edebî seviyelerine hiçbir zaman erişemeyen eski gazel edebiyatına karşı Sabir, meal ve ilhamını doğrudan doğruya halk yaşayışından alan, yani zamanın siyasî ve içtimaî olaylarını bir hakikat aynası gibi aksettiren satirik şiir üslubunu intihap etmişti.”³⁸

Sabir insanları, kadın, meyhane, şarap, rindlik, gayretsiz tevekkül zincirlerine mahkûm etmemiştir. İnsanları, gayrete, çalışmaya, zindeliğe, birliğe, dirliğe çağırmıştır. Millet sevgisi, vatan sevgisi Sabir mizahının en önemli öğelerinden biri olmuştur.

“O, halkı zarif gazellerle uyutmaya değil, acı gülüşlerle tedavi etmeye çalışmış, bunda da başarılı olmuştur.”³⁹

Sabir halkın sesi olmuştur. Yüzyıllardan beridir süregelen haksızlığa, yolsuzluğa, adaletsizliğe hürriyetsizliğe karşı mücadele başlatmıştır. Hakim güçlerle yoksul, kimsesiz insanlar arasındaki mücadeleye seyirci kalmamış; yoksulların, mazlumların, kimsesizlerin yanında yer almıştır. Onların gönül tercümanı, ağzı, dili olmuştur. Onlarla birlikte olmakla da yetinmemiş; onları uyanmaya, düşünmeye, mücadeleye, gayrete sevk etmiştir. Sömürücü ve işbirlikçi güçlerin onlara karşı besledikleri niyetlerini, onlara göstermeye, hissettirmeye çalışmıştır. Halkı sömüren, parayı, serveti her değerinin üzerinde tutan bu insanları kendi ağızlarından şiirlerine konu etmiştir:

“Bu çer¹-i felek tersine dövrân édir imdi,
Fe’le de özün da¹-il-i insan édir imdi⁴⁰.”

***

“Fe’le, özünü sen de bir insan mı sanırsan?!
Pulsuz kişi, insanlığı asan mı sanırsan? !⁴¹”

***

“Âdemi âdem éyleyen paradır,
Parasız âdemin üzü Ğaradır.
Boy ne eslin, necâbetin olsun,
Ne necibâne hâletinin olsun,
Baş ayaĞ éyb içinde olsan da
Tek bu âlemde dövletin olsun;
Âdemi âdem éyleyen paradır,

³⁸ A. Vahap Yurtsever, **Sabir’in Azerbaycan Edebiyatındaki Yeri**, DoĞuş Matbaası, 1951(?)-Ankara, s. 9.

³⁹ Dr. Vilâyet Muhtaroglu, **Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi**, Kültür Bakanlığı Yay.,

Ankara - 1993. C. IV, s. 85.

⁴⁰ M. E. Sabir, **Hopopnâme**, Azərneşr. Bakı-1962, s. 33.

⁴¹ A. g. e. s. 75.

Parasız âdemin üzü Ğaradır.
 Olmasın fehmin, eĞlin, idrâkın,
 Var ne Ğem, ta ki, vardır emlâkın;
 Ateş-i Ğâne, sûz-i millet iken
 Her kesin secdegâhıdır hâkın;
 Âdemi âdem éyleyen paradır,
 Parasız âdemin üzü Ğaradır⁴².”

“Dünya edebiyatında Sabir gibi birdenbire, yıldırım hızı ile sanatın zirvesine çıkan şair azdır. Onun azameti, büyüklüğü, dehası çok az zamanda, toplam beş yılda, yani 1906-1911 yıllarında yazdığı şiirlerde kendini göstermiştir. Beş yılda, Sabir, edebiyat mabedinin yukarı başına geçmiş, edebiyatta bir dağ gibi yükselmiştir. Bu dağ tufanlar, fırtınalar içinden acaip bir hızla yükselerek azameti ile çağdaşlarını hayran bırakmıştır⁴³.”

Şiirde doğrucudur. Realizm onun aslı özelliklerinin başında gelir. Dalkavukluğu, yaltaklığı, methiye, kaside yazmayı şair için çok çirkin bir iş olarak görmüştür.

Üstat bu özelliğini “Ne Yazım” adlı şiirinde şöyle ortaya koyuyor:

“Şairem, çünkü vezifem budur eş’ar yazım,
 Gördüyüm nîk ü bedi⁴⁴ éyleyim izhar, yazım,
 Günü⁴⁵ parlağ, gündüzü ağ, géceñi tar⁴⁶ yazım,
 Pisi pis⁴⁷, eyrini eyri, düzü düz⁴⁸ hemvar⁴⁹ yazım,
 Niye bes böyle bereldirsen⁵⁰, a Ğare, gözünü,
 YoĞsa bu ayinede eyri görürsen özünü?⁵¹”

Sabir, çağdaşı Anadolu şairi Tevfik Fikret ve Azerbaycanlı şair Muhammed Hadi gibi şiirlerinde Arapça ve Farsça kelimelerle dolu ağır bir dil kullanan şairleri sürekli tenkit etmiş onların tutumunu tasvip etmemiştir. Hatta Selman Mümtaz’ın kendisiyle yaptığı mülâkatta Tevfik Fikret’i Türk şairi kabul etmediğini söylemiştir. Selman Mümtaz’ın,

“- Osmanlıların klâsik şairlerinden kimleri beğeniyorsunuz?” sorusuna şöyle cevap vermiştir.

- Ziya Paşa ile Namık Kemal Bey’i.
- Tevfik Fikret’i beğenmiyorsunuz, doğru mudur?

⁴² A. g. e. s. 199.

⁴³ Mirze İbrahimov (Ön Söz), Sabir, **Hopopnâme**, Tertib édeni: Memmed Memmedov, Azerbaycan Élimler Akadémiyası Neşriyyatı, Bakı-1962, C. I, s. 10. (Metin Türkiye Türkçesine aktarılmıştır.)

⁴⁴ Nîk ü bed: İyi ve kötü.

⁴⁵ Gün: Güneş.

⁴⁶ Tar: Kara, karanlık, siyah.

⁴⁷ Pisi pis: Kötüyü kötü.

⁴⁸ Düzü düz: Doğruyu doğru.

⁴⁹ Hemvar: Uygun, muvafık.

⁵⁰ Berelt- : Korkudan, hayretten gözlerini büyük büyük açmak.

⁵¹ M. E. Sabir, **Hophopnâme**, Azereşr, Bakı -1953, s. 337.

- Siz, Osmanlı şairlerini sordunuz, ben de fikrimi dedim. Fikret Arap şairidir.⁵²

Bu adda Türk şairi yoktur, iyi olurdu ki bunu Muhammet Hadi Efendi'den sorsaydınız.

iyisini o bilir.”⁵³

Sabir, edebiyatta idealsizliğe, formalizme şiddetle karşı çıkmıştır. Güzelleri gerçek dışı sıfatlarla tasvir eden ve aşk, gül, bülbül, kadın, şarap, rindlik konularında yalana kaçan mübalâğalarla uğraşanlara istihza ile gülmüştür. “Éy alın ay...” şiirinde bu görüşünü açık bir şekilde ortaya koymuştur.

“Éy alın ay, üzün güneş, éy gâşların keman,
Céyran gözün, gârişğa 1etin, kâkilin ilan,
Alma çenen, çenende zene1dân derin guyu,
Kirpiklerin gâmiş, dodağın bal, tenin ketan,
Boynun sürahi, boy-pu1unun bir uca çinar,
Endamın ağ gümüş, yanağın gırmızı enar,
¼alın üzünde buğda, başında saçın gürab⁵⁴
Ġah, Ġah!.. Geribe gülmelisen 1animan ½erab!⁵⁵”

Bu şiir Sabir'in birçok şiiri gibi Orta Asya, Kafkasya, Yakın ve Orta Doğu ülkelerinde, hatta Tataristan'da yayımlanmış, ona nazireler yazılmıştır⁵⁶.

Sabir, sadece ülkesinde meydana gelen olayları değil, Azerbaycan ve Kafkasya sınırlarını aşarak, başta Osmanlı Devleti ve İran olmak üzere Rusya, Yakın ve Orta Doğu ülkelerinde meydana gelen olayları da dikkatlere sunmaya çalışmış, hissettiği tehlikeleri, vaktinde duyurmaya çalışmıştır. İran'da meşrutiyet hareketlerinin kötü sonuçlarını gören şair, 31 Mart 1909 Vakası'ndan sekiz ay önce “Yatmayın, Allah'ı Séversiz” adlı şiirini yazarak Türk kamuoyunu uyarmaya çalışmıştır:

“Osmanlılar, aldanmayın, Allah'ı séversiz!
İranlı kimi yatmayın, Allah'ı séversiz!
Şâd olmayın, éy sévgili millet vükelâsi,
Osmanlıda câri ola Ġanun-i esasî!
Ġanun-i esasî déme, İranlı ezasi,
İranlıların başlarının Ġanlı belâsi,
Oğlanları ölmüş analar matemî, yasi,
Dérlerse size var bu işin sonra sefasi

⁵² M. E. Sabir, T. Fikret'in eserlerinde Arapça sözleri çok kullanmasını göz önünde tutuyor. (S. Mümtaz)

⁵³ Salman Mümtaz. **Azerbaycan Edebiyatının Ġaynağları**, Yazıcı Neşriyyatı, Bakı-1986. s. 438. (Metin Türkiye Türkçesi'ne aktarılmıştır.)

⁵⁴ Gürab: Kara karga. Klâsik şiirde güzelin saçı kara karganın tüylerine benzetilir.

⁵⁵ M. E. Sabir, **Hophopnâme**, Azərneşr, Bakı -1953, s. 192.

⁵⁶ **Azerbaycan Edebiyatı Tarihi**, Azerbaycan SSR Élmler Akademiyası Neşriyyatı. Bakı-1960, C. II, s. 627.

Aldanmayın, aldanmayın, Allah'ı séversiz!
 İranlı kimi yatmayın, Allah'ı séversiz!
 Bânsızları géç ganmayın, Allah'ı séversiz!
 İranlı kimi yatmayın, Allah'ı séversiz!⁵⁷

Diğer yandan Sabir, her kesimden insanları irdelemiştir. Vekilden mollaya, doktordan işçiye kadar herkes onun şiirlerinde boy göstermiş, günah çıkarmışlardır.

“Bir Meclisde On İki Kişinin Söhbeti

Vekil

Hağsıza hağlı déyib, bir ço¹ günaha batmışam.

Hekim

Derdi teş¹/₂is étmeyib, gövm ü egraba ağlatmışam.

Tacir

Men helâl ile heramı birbirine gâtmişam.

Rövzeşan

Ümmetin pulun alıb, gözlerin islatmışam.

Derviş

Nérde bulsam soğ açıb min min yalan söz atmışam.

Sofi

Rûz ü şeb “Hağ Hağ” déyib, men herkesi oynatmışam.

Molla

Günde bir fetva vérib me¹lûgu ço¹/₂ aldatmışam.

Élm

Bet'i ümmid étmışem, ekser bu gövmü atmışam.

Cehl

Ortada kéyf éyleyib, men hem merama çatmışam.

Şair

Bülbüle, eşşe, güle dair yalan fırlatmışam.

Evam

Anlamam hergiz, cehalet besterinde yatmışam.

Gezétçi

Men ceridem dolmağ üçün metlebi uzatmışam⁵⁸.”

Sabir, halkın kudretine, yargılamasına, değerlendirmesine çok inanmıştır. Sabir'e göre asıl hakem ve asıl ölçü unsuru halktır, kamuoyudur. Bir insanın veya bir olayın ehemmiyetini tayin etmek için halkın önüne çıkarmak gerekir, diyor:

“Hağğı halğa bildirib def²-i delâlet étmeli!”
 Gün kimi tabân édib pâmâl-i zülmet étmeli!⁵⁹”

⁵⁷ M. E. Sabir, **Hophopnâme**, Azereşr, Bakı -1953, s. 146.

⁵⁸ A. g. e. s. 277-278.

Çarlık Rusyası yönetimi ile işbirliği yaparak emperyalist güçlerin yardakçılığını yapan, onların istediği gibi düşünüp onların istediği gibi yaşayan insanlara “Urus başdılar” yani Rus kafahılar diye hitap ediyor. “Néyleyim, Éy Vay!” adlı şiirinde onları şöyle tarif ediyor:

“Néyleyim, ey vay! Bu Urus başdılar!
Bilmeyirem hardan aşib daşdılar?!
Ölkede gündən güne ço-laşdılar
Her emele, her işe çulğaşdılar,
Goymayın ay köhneler, ay yaşdılar!
Héyvereler her yére dırmaşdılar!⁶⁰”

Sabir, divan şiiri geleneğine karşı olduğu hâlde niçin aruz vezni ile şiir yazdığını ve şiir ile mûsikî ilişkisi hususundaki görüşlerini bir mülakatta şöyle açıklıyor:

“- Niçin şiirlerinizi hece vezniyle değil aruz vezniyle yazıyorsunuz ve eski şiir şekillerini şiddetli şekilde muhafaza ediyorsunuz?”

- Bu çok mühim meseledir. Bilmem ki fikrimi söyleyebilecek miyim? Bence yeni fikirleri ve yeni mevzuları mutlak eski formada ve aruz bahrinde vermek ve yazmak lâzımdır, hem de vaciptir. Bunları birden bire değişip okuyucuyu edebiyattan soğutmak ve edebiyatı yadırgatmak olmaz, iri iri toplar ile hücumla geçen düşmanın önüne sedef saplı ve altın suyu ile yazılı gümüş kakmalı hançerle çıkmak akılsızlıktır.

Aruz bizim değildir. Bunu herkes biliyor. Lâkin on üç asırdır edebiyatımızı muhasaraya almıştır. Bu muhasara da büyük büyük üstatların plânı, bezemesi, kurgusu ve elleri ile olmuştur. Bu muhasarayı yarıp edebiyatımızı halâs etmek, yine yukarıdaki üstatlar gibi büyük üstatların elleri ile mümkün olacaktır.

Büyük şairleri de üstatları da ancak bilgi ve halk yetiştirebilir. Şair halkın hükümrânı ve gözünün ışığı olmalıdır ki, o ne derse halk ona baksın ve ne yazarsa halk okusun. Bu hükümrânlık da yalnız halkın ruhunu bilmekle ve taleplerini ödemekle olur. Halkın hâline yanmayıp zorla hükümrânlık edenler “dostum” Abdülhamit⁶¹ ve Memmedeli'nin⁶² gününe düşer.

Şiir ile mûsikî birdir. Bunların her ikisi de insanların ruhu ile alâkalıdır. Lâkin şiir yüksektir ve onun makamı yücedir. Şiir mûsikîsiz olur, mûsikî şiirsiz olmaz. Halkın yüreğince denilen şiirler baştan başa mûsikîdir. Çünkü her bir kimse onu öz ahengine uydurup okuyacaktır.

⁵⁹ M. E. Sabir. **Hopopnâme**, Azerbaycan Dövlət Neşriyyatı, Azərneşr, Bakı-1962, s. 332; M. E. Sabir, **Hophopnâme**, Azərneşr, Bakı -1953, s. 324.

⁶⁰ M. E. Sabir, **Hophopnâme**, Azərneşr, Bakı -1953, s. 175.

⁶¹ II. Sultan Abdülhamit Han'ın baskıcı yönetimine ve tahtından olmasına işaret ediliyor.(A. K.)

⁶² Baskıcı bir yönetim uygulayarak halkın isyan etmesine sebep olan ve tahtından olan İran şahı Muhammet Ali Kaçar'ın (1907-1909) akıbetine işaret ediliyor. (A. K.)

Mûsikimizde segâh, çârgâh, şûr ve benzeri mugamlar (sanat müziği makamları) vardır. Bunlar bizim deyil, gelmedir, ama bizimdir, ruhumuza kök salmıştır, ruhumuzun gıdasıdır. Bu mugamlar aruz bahirleri ile aynı tarihte yurdumuza gelmiştir ve bir tarihte de gidecektir. Bunların hayatı birbirine bağlıdır.

Dört yüz yıldan beridir Fuzûlî'nin şiirlerinin şöhreti bütün Şark'ı kapsamıştır. Herkes onun şiirlerini ezbere biliyor ve istediği zaman seve seve okuyor. Halbuki bu şiirler baştan başa aruz bahirlerinde yazılmıştır.

Sadî'nin, Hafız'ın gazellerinin önüne ancak gazel ile çıkmak mümkün idi ki, Fuzûlî bunu duymuş, çıkmış ve onların nüfuzlarını kırmıştır...⁶³

Şark edebiyatında mizahî şiirin, satirik akımın kurucusu olan Mirza Aliekber Sabir, emperyalist güçlerin Müslüman ülkeler üzerindeki emellerini çok ucuza satın aldıkları mollalar vasıtasıyla gerçekleştirdiklerini ve geniş ufka, derin bilgiye, yüksek millî gayrete sahip olmayan mollaların bu maksatlara alet olduğunu iyi bildiği için, yüzyıllardan beridir halkı ilimden, teknikten, fenden, alıkoyan bu insanları zaman zaman kıyasıya tenkit ve hicvetmiştir. "Gör¹/₂uram" adlı şiiri iyi bir örnektir.

"Pây-i piyade düşürem çöllere,
¾âr-i müğilân⁶⁴ görürem, gör¹/₂uram.

Séyr édirem berr ü bîyâbanları,
Gûl-i bîyâban görürem, gör¹/₂uram.

Gâh oluram behrde zövregnîşin,
Dalğalı tufan görürem, gör¹/₂uram.

Gâh çı¹/₂uram sahile, her yanda min
Vehşi-yi ğerran görürem, gör¹/₂uram.

Gâh şefeğ tek düşürem dağlara,
Yanğılı vulkan görürem, gör¹/₂uram.

Gâh énirem sâye tek ormanlara,
Yırtıcı héyvan görürem gör¹/₂uram.

Üz göyuram gâh néyistanlara⁶⁵,
Bir sürü aslan görürem, gör¹/₂uram.

Meğberelikde édirem gâh mekân,
Ğebrde ½ortdan görürem, gör¹/₂uram.

Menzil olur gâh mene virâneler,
Cin görürem, can görürem, gör¹/₂uram.

Bu küré-yi erzde men, mü¹/₂teser,
Muhtelif elvan görürem, gör¹/₂uram.

⁶³ Salman Mümtaz, **Azerbaycan Edebiyatının Çaynağları**, Yazıcı Neşriyyatı. Baiı-1986, s. 438-439.

⁶⁴ ¾âr-i müğilân: Dikenli çalı, dikenli fundalık.

⁶⁵ Néyistan: Kamışlık.

Haricî mülkünde de hetta gezib
Ço^l tūfaf insan görürem, gör^lmuram.

Léyk, bu €or^lmamazlı€ ile, doğrusu,
Ay **dadaş**, vallahı, billahı, tallahı,
Harda müselman görürem, gör^luram!..

Bisebeb gör^lmayıram, vechi var:
Néyleyim a^lır, bu yo^l olmuşların
Fikrini ğan ğan görürem, gör^luram.
Gör^luram, gör^luram, gör^luram!..⁶⁶,

Benzer yaklaşımı Mehmet Akif'te de görüyoruz. Türk vatanlarını, Türkistan'ı "seyreden" Akif aynı kanaattedir:

"Yolu tuttum yalnız doğruca Türkistan'a.
...
Sormayın, gördüğüm âlemleri, hiç söylemeyim:
Yâdı temkinimi sarsar da kan ağlar yüreğim,
O Buhara, o mübarek, o muazzam toprak;
Zilletin koynuna girmiş uyuyor müstağrak!
İbn-i Sina'ları yüzlerce doğurmuş iklim,
Tek çocuk vermiyor âgûşuna ilmin, ne akîm!
O rasad-hâne-i dünya, o Semerkand bile;
Öyle dalmış ki hurâfâta o mâzisiyle:
Ay tutulmuş, "Kovalım şeytanı kalkın!" diyerek,
Dümbelek çalmada binlerce kadın, kız, erkek!
...
Ya ta'assubları? Hiç sorma, nasıl maskaraca?
O, uzun hırkasının yenleri yerlerde, hoca,
...
Ne Huda'dan sıkılırlar, ne de Peygamber'den.
Bu ilimsiz hocalardan, bu beyinsizlerden
Çekecek memleketin hâli ne olmaz, düşünün!
...
"Koca millet! Edebiyyatı ya oğlan, ya karı...
Nefs-i emmare hizasında henüz duyguları!
Sonra tenkide giriş: Hepsi tasavvufla dolu:
Var mı sofîyyede bilmem ki ibâhiyye⁶⁷ kolu?"⁶⁸
...
"Eski dîvanlarınız dopdolu oğlanla şarab
Biradan, fahişeden başka nedir şi'r-i şebab?"⁶⁹⁻⁷⁰,

⁶⁶ M. E. Sabir, **Hophopnâme**, Azereşr, Bakı -1953, s. 96-97.

⁶⁷ İbâhiyye: Haram şeylerin yapılmasını mubah sayan bâtinî zümre.

⁶⁸ Safahat. Mehmet Akif Ersoy, Hazırlayan M. Ertuğrul Düzdağ, Timaş Yay., İstanbul-1992, s. 153-154.

⁶⁹ Şebab: Gençlik.

Sabir, halkının geri kalmışlığına, bunca belâya düşmesine sebep cehaleti göstermektedir. Onun için cehaleti hedef almakta, onu lânetlemektedir.

“Le’net sene, éy cehl, ne bîdâd édiyorsan!
Her gün yéni min mel’enet icâd édiyorsan!
Sermeşg éderek Habil ü Gebil herekâtın,
Ġardaşları Ġardaşlara cellad édiyorsan!
Herkeslere imdâd ile, bîkeslere bîdâd
Bir gör kime yardım, kime bîdâd édiyorsan?!⁷¹”

Sabir’in “Harda müselman görürem, Ġorhuram!..” mısraını okuyan veya duyan bazı kimseler, onun İslâm’dan uzak birisi olduğu kanaatine varabilmektedir. Oysa ki Sabir samimi bir Müslümandır. Müslüman oluşunu “A Şirvanlılar!” redifli şiirinde açık olarak belirtmektedir:

“Eşhedü-billâhi, eliyyül-ezim,
Sahib-i imânem, a Şirvanlılar!
Yo¹ yéni bir dine yeĠinim benim,
Köhne Müselmanem, a Şirvanlılar!
Şeyem emma ne bu eşkalden,
Sünniyem emma ne bu emsâlden,
Sûfiyem, emma ne bu ebdalden,
Her seven insanem, a Şirvanlılar!
Ümmet-i merhume vü meĠfur ile,
Emrdeyem taet-i mezbur ile,
Küfrüme hökm éylemeyin zûr ile,
Ġail-i Ġur’an’em, a Şirvanlılar!⁷²”

Türk Dünyası edebiyatı içerisindeki nadir incilerden birisi “Görme” adlı şiirdir.

“- Görme! - Baş üste, yumaram gözlerim.
- Dinme!⁷³ - Mutiem, keserem sözlerim.
- Bir söz eşitme! - ĠulaĠım baĠlaram.
- Gülme! - Pekéy, şam ü seher aĠlaram.
- Banma!⁷⁴ -Bacarmam! Meni me’zur tut!
Böylece teklif-i mehâlî unut!
Ġabil-i imkân mı olur ĠanmamaĠ?
Mecmer-i nâr içre olub yanmamaĠ?
Éyle {emuş âteş-i sûzânını,
Ġıl meni asûde, hem öz canını⁷⁵.”

⁷⁰ Mehmet Akif Ersoy, **Safahat**, Hazırlayan M. ErtuĠrul DüzdaĠ, Timaş Yay., İstanbul-1992, s. 169.

⁷¹ M. E. Sabir, **Hopopnâme**, Azereşr, Bakı-1953, s. 297.

⁷² A. g. e. s. 353.

⁷³ Din- : Konuşmak

⁷⁴ Ban- : Anlamak.

Sabir hürriyet ve bağımsızlık arzusuyla yazıp yaşamıştır. Bütün arzularının nirengi noktasını hürriyet, insanların hür olması, hür yaşaması oluşturmuştur. “İnsanlık”, “bağımsızlık”, “hürriyet” üstat şairin karakteristik özellikleridir. Bakınız “Fisincan” adlı şiirinde insanı ancak hürriyet âşığı olanların seveceğini ve hürriyet olan yerde insanlığın olabileceğini yazmaktadır.

“Kim ki insanı sever, âşig-i hürriyyet odur,
Beli, hürriyyet olan yerde de insanlık olur⁷⁶.”

Tek dörtlükten oluşan bir şiirinde ise ey sevgili hürriyet, senin için gece gündüz mücadele vermekteyim. Bu yüzden bana fasık bile deseler, bu isim benim için en yüce unvandır diyor:

“Éy dilber-i hürriyyet, olandan beri âşig
Könlüm sene, çarpışmadadır rûz ü şeb ile!
Derlerse eger işbu sebebden mene fasiğ,
Pek müfteh-irem men de bu âli legeb ile!⁷⁷”

“Ruhum” adlı şiirinin son bendinde simetrik bir ifade şekli oluşturarak, hem anlam yönünden hem şekil yönünden amacının hürriyet olduğunu vurgulamıştır.

“Men gédersem, var olsun âmâlim!
Yaşasın şehriyâr-i hürriyyet!
Yaşasın şehriyâr-i hürriyyet!
Men gédersem, var olsun âmâlim!⁷⁸”

***

Sabir tarih boyunca olduğu gibi günümüzde de emperyalist milletlerin eline düşmemizi, onların emelleri ve istekleri doğrultusunda hareket etmek durumunda kalmamızı, birliğimizi muhafaza etmememize bağlamaktadır. Türk milletinin geçmişte olduğu gibi tefrika hastalığından kurtulmadıkça dünya milletleri içerisinde lâayık olduğu yeri alamayacağına inanmaktadır. Büyük üstat, tarihte yaptığımız büyük yanlışları sıralayarak Türk Dünyası’nın ibret almasını istemektedir.

“Herçend esirân-i Eüyûdât-i zamanız,
Herçend düçârân-i beliyyât-i cananız,
Zenn etme ki, bu esrde avâre-yi nânız,
Evvel ne idikse, yéne biz şimdi hamanız...
Turanlılarınız, âdi-yi⁷⁹ şügl-i⁸⁰ selefiz⁸¹ biz!
Öz gövmümüzün başına engel kelefiz⁸² biz!⁸³”

⁷⁵ M. E. Sabir, **Hopopnâme**, Azereşr, Bakı-1953, s. 108.

⁷⁶ A. g. e. s.119.

⁷⁷ M. E. Sabir, **Hopopnâme**, Azereşr, Bakı-1953, s.296.

⁷⁸ A. g. e. s.348.

⁷⁹ Âdi: Adet eden, alışmış.

⁸⁰ Şügl: İş, peşe, meşgale,

⁸¹ Selef: Ata, baba, ecdat

Zülmetsaver insanlarız üç beş yaşımızdan,
Fitne göyerir torpağımızdan daşımızdan,
Târâc éderek, bac alıruz Ğardaşımızdan,
Çı¹maz, çı¹a bilmez de bu âdet başımızdan...
Eslâfımıza çünki heğiği {elefiz biz!
Öz gövmümüzün başına engel kelefiz biz!

...
Bir veğt de¹i Ğarağoyun, Ağğoyun olduğ,
Azerbaycan'a, hem de Anadolu'ya dolduğ,
Olğerd ğırıb birbirimizden ki, yorulduğ,
Ğırlıdıgca yorulduğ ve yorulduğca ğırlıdıg...
Turanlılarız, âdi-yi şügl-i selefiz biz!
Öz gövmümüzün başına engel kelefiz biz!

Bir veğt salıb tefriğe oldu€ iki ğismet,
Teymur Şah'a bir paramız etdi himâyet,
¾an Yıldırım'a bir paramız, ğıldı itaet,
Canlar saçılıb Engere'de ğopdu Ğiyamet...
Ehsen bize! Hem tirzeniz, hem hedefiz biz!!!
Turanlılarız, âdi-yi şügl-i selefiz biz!
Öz gövmümüzün başına engel kelefiz biz!

Bir veğt Şah İsmayil ü Sultan-ı Selim'e
Meftun olarak eyledik İslâmı dünime⁸⁴,
Ğoyduğ iki taze adı bir din-i ğedime,
Saldı bu teşeyyö⁸⁵, bu tesennün⁸⁶ bizi bime⁸⁷ ...
Ğaldıgca bu haletle sezâ-i esefiz biz!
Öz dinimizin başına engel kelefiz biz!

Nadir, bu iki ¹esteliyi tutdu nezerde,
İsterdi elâc éyleye bu ğor¹ulu derde,
Bu meğsed ile ezm éderek ğirdi neberde⁸⁸,
Meğtulen onun ne'şini ğoyduğ ğuru yérde...
Bir şey-i ecibiz, ne bilim, bir tühefiz biz!
Öz dinimizin başına engel kelefiz biz!⁸⁹

⁸² Kelef: İhtiras, müptelalık, dolaşıklık

⁸³ Turanlılarız, selefimizin işleri peşemizdir. Kendi kavmimizin başına sıkıntıyız, engeliz.

⁸⁴ Dünim: İki Parça.

⁸⁵ Teşeyyö/teşeyyu: Şiilik taslama, şii olma

⁸⁶ Tesennün: Sünni olma. Sünnileşme.

⁸⁷ Bim: Korku.

⁸⁸ Neberd: Harp, savaş. mücadele. cenk.

⁸⁹ M. E. Sabir, **Hopopnâme**, Azereşır, Bakı-1953, s. 94-95.

Sabir bu iki şiirinde de yine halkının zaaflarını çok acı şekilde kaleme almıştır:

“Amalımız, efkârımız ifnâ-yi vetendir,
Kin ü Ğerez ü hirs bize ziyen-i tendir,
Ef’al yo^L ancağ işimiz lâf-ı dehendir,
Dünyâda esâretle bütün kâm alırsız biz,
Ğafğazlılarız, yol kesiriz, nâm alırsız biz.

Eğreb kimi neşter gücü var dırnağımızda,
İslâm susuz olsa su yo^L bardağımızda,
Her küncde min tülkü yatıb çardağımızda,
Min hiyle ğurub rütbe vü ikram alırsız biz,
Ğafğazlılarız, yol kesiriz, nâm alırsız biz.

...

Avropalı öz milletin ihya edir, étsin,
Şe’n ü şeref-i gövmünü ihyâ edir, étsin,
İnsanlığ adın dehrde ibğa edir, étsin,
Ğefletde yatıb, ad batırıp, nâm alırsız biz,
Başa yumruğ zolladırsız, kâm alırsız biz⁹⁰.

“Kim ne déyer bizde olan géyrete?!
Ğeyretimiz bellidir her millete!
Biz goca Ğafğazlı igid erlerik,
Cümle hünermendlerik, nerlerik,
İş görecek yérde söz ezberlerik,
Âşigig ancağ ğuru, boş sohbete,
Kim ne déyer bizde olan géyrete?!

Çırmanarığ⁹¹ kéçmeye çay gelmemiş,
Başlayarığ ğızmağa yay⁹² gelmemiş,
Söz vérerik indi, bir ay gelmemiş,
Asta ğaçıb dürtülerik ½elvete...
Kim ne déyer bizde olan géyrete?!

Bizde ne fehle tapılar, ne gedâ,
Bizde ne sâil tapılar ne bir bînevâ,
Behtever övlâdımıza merhaba!
Baş aparıb her biri bir sen’ete,
Kim ne déyer bizde olan géyrete?!

⁹⁰ Molla Nesreddin dergisi, 10 Mart 1907, Nömre:10, s.2; M. E. Sabir, **Hopopnâme**, Azereşr, Bakı-1953, s. 66. Bu şiir Namık Kemal'in “Amalimiz, efkârımız ikbâl-i vatandır!” mısrası ile başlayan kasidesine naziredir.

⁹¹ Çırmanmağ: Paçayı sıvamak.

⁹² Yay: Yaz.

Étmişik i'fa atalar méhrini,
 Çekmişik övlâdımızın fikrini,
 Ömrümüz olsa görerik behrini,
 Onda ki, onlar uyaca€ sirgete,
 Hebsde meşğul olaca€ işrete,
 Fe-Lr ederik biz de bütün millete!
 Kim ne déyer bizde olan géyrete?!
 Ay barakállah bu gözel millete!..”⁹³

Sabir'in, Namık Kemal gibi bazı şairlerden etkilendiğini ortaya koyanlar da vardır. Nihat Sami Banarlı, “Kafkaslardaki Türk milliyetçilerinden, hiciv şâiri, Sâbir Tâhîrzâde'nin”⁹⁴ Namık Kemal'in “Vatan Şarkısı” şiirine nazire yazmasını örnek göstererek ondan etkilendiğini belirtir.

Sonuç

Mirza Aliekber Sabir'in şiirleri, hürriyeti, bağımsızlığı seven; adaleti, kardeşliği davranış edinen insanların gönlünde hüsnükabul görmektedir.

Sabir'in şiirleri Rusça- Farsça, Ermenice, Gürcüce gibi birçok dile tercüme edilerek dünyaya yayılmıştır. Onun şiirleri Orta Asya, Kafkasya , Türkiye, İran, Rusya gibi birçok ülkede okunmaktadır.

Sabir'in şiirleri güncelliğini hiç kaybetmemiştir. Gittikçe aktüalitesi artmaktadır.

Halkını, vatanını çok seven, halkının ve İslâm âleminin atalet ve esaret zincirinden kurtulması için ömür boyu mücadele veren ve her türlü zorluğa göğüs geren Mirza Aliekber Sabir gün geçtikçe daha iyi anlaşılmalıdır.

***

KAYNAKÇA

- ARTUN, Erman, Âşıklık Geleneği ve Âşık Edebiyatı, Akçağ Yayınları, Ankara, 2001.
 Azerbaycan Edebiyatı Tari-Li, Azerbaycan SSR Élmler Akademiyası Neşriyyatı, Bakı-1960.
 Azerbaycan Sovét Ansiklopedisi, Bakı-1987.
 BANARLI, Nihat Sami, Resimli Türk Edebiyatı Tarihi, M.E.B. Yay., İstanbul-1971.
 CAFEROĞLU, A. – AKPINAR, Y. Azerbaycan Türkleri Edebiyatı, Türk Dünyası Eli Kitabı, Ankara-1996, C. IV, s. 135-158.
 DOĞRU, A. Mecit, Mirze Elekber Sabir Hopopname, Atak Matbaası, Ankara-1975.
 EKİCİ, Metin, Halk Bilim Araştırmalarında Üçüncü Boyut, Milli Folklor, Sayı: 60, Ankara, 2003.
 ERSOY, Mehmet Akif, Safahat, Hazırlayan M. Ertuğrul Düzdağ, Timaş Yay., İstanbul-1992.

⁹³ M. E. Sabir, **Hopopnâme**, Azernesr, Bakı-1953, s. 206-207.

⁹⁴ Nihat Sami Banarlı, **Resimli Türk Edebiyatı Tarihi**, M.E.B. Yay., İstanbul-1971, C. II, s. 914.

İBRAHİMOV, Mirza, Ön Söz, M. E. Sabir, Hopopnâme, Azerbaycan S.S.R. Élmmler Akademiyası Neşriyyatı, Bakı-1962.

İslâm Ansiklopedisi, M.E.B. Yay., İstanbul-1979, C. II, “Azerbaycan” ve “Azerî” maddeleri.

KAFKASYALI, Ali, İran Türk Edebiyatı Antolojisi (altı cilt), Atatürk Üniversitesi Yay., Erzurum-2002.

Molla Nesreddin Dergileri.

MUHTAROĞLU, Vilâyet, Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara-1993, C. IV.

MÜMTAZ, Salman, Azerbaycan Edebiyatının Gaynağları, Yazıcı Neşriyyatı, Bakı-1986.

ÖZKAN, İsa, “1998-1999 Türkiye ve Türk Dünyasındaki Bilim ve Kültür Olayları”, 1998-1999 Türk Ocakları 33. Olağan Büyük Kurultay Raporu, 15.05.2000.

ÖZKAN, İsa, “Atatürk ve Türk Dünyası”, Hava Kuvvetleri Dergisi, Mayıs, 2000.

SABİR, Mirze Elekber, Hopopnâme, Azerbaycan Dövllet Neşriyyatı, Azereşr, Bakı-1962.

SABİR, Mirze Elekber, Azereşr, Bakı-1953.

SAKAOĞLU, Saim, Azerbaycan Âşıkları ve El Şairleri, Halk Kültürü Yay., İstanbul, 1985.

YILDIRIM, Dursun, "Türk Dünyası'na Toplu Bakış", Değişen Dünyada Türkiye ve Türk Dünyası Sempozyumu (H. Ü. Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, 13 Nisan 1992) Bildirileri, Ankara, 1993.

YURTSEVER, A. Vahap, Sabir'in Azerbaycan Edebiyatındaki Yeri, Doğu Matbaası, Ankara, 1951(?).